

Shahrzad en de kunst van het herinneren

Een beschouwing van het werk van Sara Rajaei

Robert Kluijver

De Iraans-Nederlandse kunstenaress Sara Rajaei maakt bijzondere films. Door hun technische perfectie zijn ze eerder te plaatsen in een traditie van Iraans vakmanschap dan in de Nederlandse contemporaine kunstwereld. Haar zoekende beelden die vaak de innerlijke belevingswereld van de vrouw proberen te vangen hebben – in elk geval op auteur Robert Kluijver – een hypnotiserend effect.

Shahrzad is een Iraanse dichteres die voor immobiliteit gekozen heeft. Een jaar of tien geleden, toen haar man zou komen te overlijden, had ze genoeg van het rusteloos vluchten van de ene plaats naar de andere en wilde zich toelagen op het hier en het nu. Ze trok zich terug in een appartement in het Iraanse Isfahan en begon te dichten. In de jaren die sindsdien zijn verstreken heeft ze bekendheid verworven met een aanzienlijk aantal dichtbundels. Wie Farsi kan lezen kan gedichten van de inmiddels 64 jaar oude vrouw lezen op haar blog <http://shahrzadbeheshti.persianblog.ir>.

De Iraans-Nederlandse kunstenaress Sara Rajaei raakte geboeid door deze vrouw, die ze via een gemeenschappelijke vriend had leren kennen. Ze kreeg een persoonlijke band met haar, en maakte over haar de film *Shahrzad*. De kunstenaress nam deze film op tijdens een bezoek aan de dichteres in Isfahan in 2007, maar de voice-overs zijn opnamen van een lang telefoongesprek dat ze later met haar voerde. De 25 minuten durende video verkent met trage elegantie de leefomgeving van de dichteres, de camera blijft soms minutenlang rusten op een alledaagse handeling als het aanbrengen van lippenstift, maar lijkt verder continu naar iets op zoek te zijn in het appartement. Door deze ronddwalende blik raakt de kijker langzaam geabsorbeerd in de belevingswereld van de oude vrouw. Je hoort haar commentaar geven op televisiebeelden, een jeugdherinnering opdisen of een liedje zingen. Maar er is vooral veel stilte.

Ik ben twee keer in slaap gevallen toen ik de dvd bekeek – niet uit

verveling, maar door het hypnotische effect van de film. Het ging net zoals bij de vijf uur lange film van Alexander Sokoerov over het dagelijks leven van Russische grenswachten in Tadzjikistan, die ik jaren geleden in een Parijse bioscoop zag; gerust dat ik niets zou missen liet ik me toen met gesloten ogen nog dieper wegzakken in de beelden van eeuwige bergen, droge grassprietjes en zwijgende soldaten. Het is vergelijkbaar met de roes die een kind ervaart tijdens een lange nachtrit met zijn ouders, en die misschien wel terug te voeren is op de weldadige rust van de baarmoeder.

In Rajaeis films staat de vrouwelijke beleving van het innerlijke voorop. De meeste van haar films spelen zich binnenshuis af, met in de hoofdrol een vrouw of meisje die weifelend een weg zoekt door haar herinneringen – van de performance *My Room*, waarmee ze in 2002 afstudeerde aan de Koninklijke Academie voor de Beeldende Kunsten (KABK) in Den Haag en haar spraakmakende schepping *A Day of Amnesia* die ze aan de Rijksacademie voor Beeldende Kunsten maakte in 2004, tot recent werk als *Charismatic Fates and Vanishing Dates* (2006) en *Forever for a While* (2009), haar inzending voor de Prix de Rome.

Rajaei zelf zegt dat haar werk gaat over tijd en hoe die de het geheugen beïnvloedt. Haar films proberen als het ware in de kloof te glippen tussen het geheugen en de reminiscentie ervan, of de herinnering en het verslag van die herinnering. Deze duistere, maar veilige holte onderzoekt ze voorzichtig tastend van binnenuit. Haar recente werk *Objects of Purely Sentimental Value* maakte ze bijvoorbeeld naar aanleiding van interviews met een bejaarde vrouw die tijdens de Tweede Wereldoorlog een periode doorbracht bij vrienden van haar ouders op Huize Frankendael. De film zal tot 15 februari 2011 te zien zijn op dit voormalige landgoed in Amsterdam-Oost. Sara kreeg de beschikking over super 8-filmmateriaal met beelden van het destijds negenjarige meisje die waren genomen door de eigenaar van het pand, en voegde hier haar eigen beelden aan toe, gebaseerd op de herinneringen van de vrouw. Zij deed dit op zo'n manier dat de oorspronkelijke opnames en haar eigen bijdragen moeilijk te onderscheiden zijn.

Een van de kenmerken van Rajaeis films is de perfectie in de uitvoering. De kunstenaar wilde oorspronkelijk beeldhouwer worden. Aan de Daneshgahe Honar, de kunstacademie van Teheran, verdiepte ze zich in kunstnijverheid; toen ze in 1999 onverwachts op de KABK in Den Haag terecht kwam koos ze de opleiding 3D. Haar doorbraak kwam toen ze zich voor het eerst op het terrein van video waagde, maar in haar werk herken je steeds de drang naar fysieke perfectie die zo kenmerkend is voor de klassieke beeldhouwkunst. De camera cirkelt om voorwerpen of mensen heen zoals een beeldhouwer om zijn beeld, voorzichtig aftastend en met een genadeloos kritische blik. Omdat ze lang bezig is met voorbereidingen, opnames en montage maakt Rajaei gemiddeld één film per jaar. Wat dat betreft doet haar werk meer aan Iraans vakmanschap denken dan aan contemporaine Nederlandse kunst. Dat is een verademing voor degenen die vraagtekens plaatsen bij de ambachtelijkheid van hedendaagse

kunstenaars, maar ook hier loert een gevaar: de combinatie van vele productiemogelijkheden en haar drang naar perfectie maakt haar films misschien té gelikt. Ze lijken zo afgebakend te zijn, dat er geen ruimte bestaat voor onverwachte inzichten. Sara Rajaei lijkt te veronderstellen dat totale controle door de kunstenaar mogelijk is. In *Forever for a While* maakt een langzaam cirkelende camera één lang shot in een kamer, waarbij steeds nieuwe personages en decors opduiken. Het is duidelijk dat de organisatie van deze opname dodelijk precies moest zijn: terwijl assistenten in rap tempo elementen van het decor vervingen moesten acteurs verdwijnen, zich omkleden en opnieuw hun plaats innemen terwijl de camera eventjes de andere kant op zwenkte (en de crew meeschuifelde). Met dergelijke exercities loopt de kunstenaar het risico dat de nadruk op technische perfectie de inhoud verdringt. Mijns inziens zegt bovenstaand oordeel echter meer over de Nederlandse kunstwereld, die deze vele mogelijkheden aan jonge kunstenaars biedt zonder er duidelijke verwachtingen tegenover te stellen, dan over de kunstenaar zelf.

Shahrazad is misschien wel haar sterkste werk, omdat het zich juist door het onderwerp en de locatie losweekt van de omstandigheden van Nederlandse kunstproductie. Dit betekent echter niet dat de kunstenaar zich beter kan richten op Iran. Ze heeft er juist jaren over gedaan om niet meer gezien te worden als vertegenwoordiger van haar cultuur in de Nederlandse kunstwereld. Ze paste een slimme strategie toe tijdens een 'Iraanse week' die ze in 2008 organiseerde bij Mediamatic in Amsterdam: ze nodigde haar niet-Iraanse vrienden uit om de typische Iraanse cultuur te vertegenwoordigen – zonder ironie – en beperkte haar eigen rol tot het rondbrengen van thee en lekkernijen. Nu is ze op het punt beland dat zij zich naar eigen zeggen weer vrij voelt om met elementen uit haar Iraanse achtergrond te werken, en daarvan is *Shahrazad* een resultaat.